

**„Ha egy gyermek szívének száz kapuja volna, (...) úgy engedjétek be az örömet mind a
100 kapun...”**

Pogány Margit és családjának története

Dobos Dorina

Szeged

2025. május 5.

**„Ha egy gyermek szívének száz kapuja volna, (...) úgy engedjétek be az örömet mind a
100 kapun...”¹**

Pogány Margit és családjának története

¹ Frauhammer 2024: 159.

Tartalom

I. Bevezetés	1
II. A Rosenfeld család története	1
<i>II. a. A Rosenfeld család Magyarországra történő letelepedése</i>	<i>1</i>
III. Pogány Margit.....	3
<i>III. a. A Rosenfeld család Szegeden.....</i>	<i>3</i>
<i>III. b. A Rosenfeld család népmozgalmi adatai</i>	<i>5</i>
<i>III. c. Közösségi élet és adományok.....</i>	<i>6</i>
IV. A Rosenfeldek névhasználatának alakulása	7
<i>IV.a Vezetéknevek a családban</i>	<i>7</i>
<i>IV. b. Személynevek</i>	<i>8</i>
V. Pogány Margit tanulmányai és a reformpedagógia	9
VI. A hagyományos- és a modern női modellek alakulása	12
VII. A Rosenfeld család és Margit sorsa a holokauszt idején	14
<i>VII. a. Az új kezdet.....</i>	<i>14</i>
VIII. Kulturális hagyaték	15
<i>VIII. a. Síremlékek</i>	<i>15</i>
<i>VIII. b. Pogány Margit munkásságának emlékének fennmaradása a köztudatban és szellemi hagyatéka</i>	<i>16</i>
IX. Összegzés.....	16
Bibliográfia	18
Mellékletek	20
<i>1. melléklet</i>	<i>21</i>
<i>A Rosenfeld család sírfeliratai</i>	<i>22</i>

I. Bevezetés

E dolgozat célkitűzése Pogány Margit és családjának történetének, valamint életútja révén a női tanárok szerepvállalásának a zsidó közösségekben történő bemutatása.

A témaválasztást indokolta, hogy Pogány Margit életéről munkásságáról eddig nagyon kevés részlet látott napvilágot, és ez nem jutott el a szélesebb közösséghez. Sorsa érdekes adalékként szolgálhat egy család történetének, valamint a 20. század első felében élő zsidó nők lehetőségeinek a bemutatásához, illetve a szegedi zsidó közösségről eddigi ismereteket is gazdagíthatja.

A kutatás helyszínéül a Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma szolgált, ahol a primer források felkutatása történt meg: így a deportáltak és visszatértek kártonjai, a családra vonatkozó levéltári adatok, a népiskolai iratanyag, illetve különböző pénzügyi és tantestületi levelezésekről található forrás. A kutatáshoz emellett a szegedi anyakönyvek nyújtottak nagy segítséget. A kutatás másik fontos helyszínévé a Budapesti Fővárosi Levéltár vált, ahol további, a családra vonatkozó iratanyagok találhatóak. Pogány Margit életének feltárásához fontos szerepet nyújtanak a különböző sajtóorgánumok is. Így a *Délmagyarország*, valamint a *Szeged és Vidéke*. A források révén kvantitatív és kvalitatív elemzést alkalmazva a Pogány Margithoz köthető személyes történetekre és az oktatási háttér vizsgálatára helyeztük a hangsúlyt. A rendelkezésre álló adatok lehetőséget biztosítottak annak bemutatására, hogy 20. század folyamán milyen kihívásokkal kellett szembenéznie egy nőnek a két világháború közötti, majd az azt követő időszakokban, valamint az egyéni döntés mennyiben határozta meg a sorsának alakulását.

II. A Rosenfeld család története

II. a. A Rosenfeld család Magyarországra történő letelepedése

Az újkorban az országban megtelepedő zsidó lakosok földesúri védelem alá húzódtak. A földesurak átvéve a korábbi uralkodói védelmezői jogkört, saját birtokaikon telepítették le a zsidóságot, és védelmezték őket.² Jóllehet Mária Terézia a türelmi adó bevezetésével fenntartotta magának azt a jogot, hogy döntsön a zsidóság országban való maradásáról.³ A Habsburg uralkodók a zsidó lakosok számának a korlátozására, a kiűzésükre (I. Lipót rendelete szerint 1670-ben Alsó-Ausztriából és Bécsből⁴), valamint a galíciai területeken élő zsidóság autonómiájába való beavatkozásra törekedtek. A török uralom alól felszabaduló, lakosságában

² Komoróczy 2012: 681.

³ Türelmi adó bevezetése 1749-ben történt, az adó a névvel is kifejezte, hogy a zsidóság az országban tűrt státuszú.

⁴ Kaufmann 2002.

megfogyatkozott, és gazdaságilag jelentős károkat szenvedő Magyar Királyság területe vonzónak bizonyult a megtelepedőknek. A 17. század második évtizedétől vette kezdetét a megtelepedés. A zsidóság a magyarországi gazdasági életben magára vállalta a közvetítői szerepkört.⁵ A zsidóság helyzetén II. József a *Systematica gentis Judaicae regulatio*⁶ rendeletével könnyített, hiszen betelepedhettek a városokba, azonban az uralkodó váratlan halála miatt jelentős változás csak a 19. század közepén következett be. A század folyamán a zsidóság 1840. évi XXIX. tc. alapján beköltözhetett a szabad királyi városokba, 1846-ban a kizárólagosan a zsidóságra kivetett türelmi adó megszüntetésre került, 1867-ben elnyerte a polgárjogot, 1895-ben a zsidó vallás a bevett vallások közé emelkedett.

Szegeden már a török uralom alatt is éltek zsidók, akik főként a cseh- és morva területekről vándoroltak a városba.⁷ Azonban a letelepedés nem volt egyszerű, mert a városi tanács a zsidóság letelepedését minden eszközzel gátolta.⁸ A városban az első letelepülő Pollák Mihály volt,⁹ aki 1784-ben érkezett a szabad királyi városba. Vele együtt öten kaptak engedélyt. A Helytartótanács két évvel később, 1786-ban engedélyezte, hogy zsidók polgárjog nélkül is letelepedhessenek a szabad királyi városokban. Az 1790-es évekre már 25 család él Szegeden, és a század végére rabbit is meghívott a közösség.¹⁰

A Rosenfeld család őse, Salamon Oroszlámoson élt a 19. század elején. A család több ága egészen az 1800-as évek végéig Szabadkán és a környező településeken élt. Rosenfeld Salamon fia, Lipót Jánoshalmán született, ami a mai Horvátország területén található. A családra vonatkozóan korábbi adatok nem találhatók, ezért ezen források alapján az állapítható meg, hogy a Rosenfeldek a 19. században már a Magyar Királyság területén éltek, Szegedre az 1850-es években érkeztek. Azaz, a Rosenfeld család nem a zsidóság vándorlásának első hullámában érkezett az országba, és Szegedre sem. A megtelepedésüknek jogi akadályuk ekkor már nem volt.

Az anyai ág esetében elmondható, hogy az apai ághoz hasonlóan Szabadka területéről érkeztek. Koch Mór, maga is szabadkai születésű volt, lánya Mária azonban már Kiskunhalason született az 1860-as években. Koch Mária édesanyja, Kunetz Eleonóra már Szegeden élt (és ott is hunyt el). Eleonóra édesapja szintén Szabadkán élt, de ő a család többi tagjával ellentétben

⁵ Pach 1982/3: 373-403.

⁶ Mislovics 2008: 175.

⁷ <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2023/05/17/domokosne-hegedus-szabina-a-szegedi-zsidosag-tortenete-es-a-szegedi-zsido-hitkozseg-belso-karitativ-tevekenysege/> (letöltve 2025. 04. 04.)

⁸ Szeged városa maga is a szabad királyi várok középkorban elnyert 'de non tolerandis Judaeis' jogára hivatkozott. Komoróczy: 2013: 87.

⁹ <https://szszh4.wixsite.com/szszh/a-hitkozseg-toertenete> (letöltve 2025. 04. 04.)

¹⁰ <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2023/05/17/domokosne-hegedus-szabina-a-szegedi-zsidosag-tortenete-es-a-szegedi-zsido-hitkozseg-belso-karitativ-tevekenysege/> (letöltve 2025. 04. 04.)

nem költözött Szeged környékére. A Koch-Kunetz család esetében is igaz az a megállapítás, hogy Szegedre már a letelepedés jogi akadályainak elhárultával költöztek be.

III. Pogány Margit

III. a. A Rosenfeld család Szegeden

Pogány Margit 1889. június 18-án született Szegeden, Rosenfeld Lipót és Koch Mária negyedik gyermekeként. Szüleinek hét gyermeke született: Rosenfeld Julis 1885. január hatodikán,¹¹ Sára 1886. június 24-én,¹² majd Sándor 1887-ben, és nem sokkal később Margit.¹³ Az ötödik gyermek Ferenc volt, aki 1891. november 3-án született, őt követte Vera, és a legfiatalabb László,¹⁴ aki 1898-ben érkezett hetedik gyermekként.

Rosenfeld Lipót¹⁵ 1854¹⁶ körül született Jánoshalmán¹⁷ (a mai Horvátország területén található), később magánhivatalnokként dolgozott. 29 éves korában vette feléségül Koch Máriát, akinek édesapja dr. Koch Mórítz Szeged megye járás orvosa. A Koch család szabadkai származású gyökerűnek számított, hiszen Koch Mórítz 1829-ben ott született, de már az ő édesapja, Koch Herman terménykereskedő is Szabadkán élt. Mórítz a szintén szabadkai Kunetz Eleonórát vette el, gyermekeik Bácsstopolyán és Homokréven születtek, utalva arra, hogy a család nem egyhelyben élt. Fiuk, Béla feleségével, Pollák Kornéliával már Szegedre költözött. A családtagok vándorlása megegyezést mutat az országos jelenséggel, amelynek során egyfelől az ország belsőbb területei felé történik a bevándorlás, másfelől a fejlettebb gazdasági központok felé. Ezt követően akár több generáción át a helyben élés is megfigyelhető. Ez a családtagok körében is tetten érhető. Szeged, mint gazdasági, kulturális központ a családtagok számára a véglegesnek mondható letelepedési helyszínt jelentette. Az eddigi adatok szerint, az utolsó ismert családtag, Heksch Ágnes az 1994-ben bekövetkezett haláláig a városban élt, és dolgozott.

¹¹ Szegedi születési anyakönyvek, 1885, 283. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-DTZX-L16?cat=257906&i=282&lang=hu> (letöltve 2025. 04. 15.)

¹² Szegedi születési anyakönyvek, 1886, 296. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-DTZX-57K?cat=257906&i=295&lang=hu> (letöltve 2025. 04. 15.)

¹³ Szeged születési anyakönyvek, 1889, 322. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-DTZX-PS2?cat=257906&i=321&lang=hu> (letöltve 2025. 04. 15.)

¹⁴ Rosenfeld Lipót gyászjelentése, 1900. június 29. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/470679#> (letöltve 2025. 04. 14.)

¹⁵ Szülei: Rosenfeld Salamon és Kohn Johanna.

¹⁶ 1900. június 29-én megjelent gyászjelentéséből tudjuk meg, hogy életének 46. évében, házasságának 17. évében hunyt el. Milkó Vilmos és fiai cég cégvezetője volt. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/470679#> (letöltve 2025. 04. 14.)

¹⁷ Pogány Margit születési anyakönyvi bejegyzésén, édesapja születési helyénél, a horvát megnevezés olvasható: Jankovác. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-DTZX-PS2?cat=257906&i=321&lang=hu> 322. kép. (letöltve 2025. 04. 15.)

A következő generációk tagjai helyben maradtak. Szeged a családnak egy biztos pontot jelentett. Egyetlen családtagról, Rosenfeld Veráról ismert, hogy Budapestre költözött.

A családtagok foglalkozása alapján középosztálybeli réteghez sorolható. Megtalálható közöttük ötvösművész, rőföskereskedő, magánhivatalnok, fémgyáros, kereskedő és pedagógus. Figyelmet érdemel, hogy a női családtagok között a 'hagyományosnak' tekinthető háztartásbeliek mellett többen szakmát is kitanultak. Csakúgy, mint a férfiak iskolába jártak, akár közép- avagy felsőfokú képesítést szereztek. Saját vállalkozásban, avagy közösségi intézményekben dolgoztak. Özvegy Heksch Oszkárné, Rosenfeld Sára¹⁸ fűszer- és csemegekereskedőként¹⁹ 'hagyományosnak' tekinthető tevékenységet folytatott, amihez nem volt elengedhetetlenül szükséges az oktatásban való részvétel, azonban fontos, hogy saját vállalkozást vezetett. Lánya Ágnes, valamint Pogány Margit pedagógusként, Rosenfeld Vera pedig ápolónőként helyezkedett el. Ez utóbbi szakmák mindegyike komoly előtanulmányokat követelt meg.

Rosenfeld Veráról viszonylag kevés adat található, ő a III. kerületi állami polgári leányiskolában tanult, és egy 1904-es névsoron szerepel.²⁰ 1910-ben végezte el az iskolát, melynek végén egy bált tartottak, erről tudósított a *Délmagyarország* is. A következő alkalom, mikor a neve előkerül, egy 1919-ben kezdődő büntetőper miatt van. Vera ekkor már ápolónőként és fogtechnikusként dolgozott Budapesten egy szanatóriumban, ahol néhány

¹⁸ Szeged, házassági anyakönyvi bejegyzés, 1934, 209. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9QF-QQQ3?lang=hu&i=208> (letöltve 2025. 04. 14.)

¹⁹ Délmagyarország, 1915. június 3. 1. évfolyam, 14. szám, 7. A Központi Értesítő szerint 1920-ban saját kisvállalkozással rendelkezett. Központi Értesítő 1920. március 25. 45. évfolyam, 25. szám, 336.

²⁰ Iskolai értesítők, Szeged, III. kerületi állami polgári leányiskola, I. C) osztály, 1904, 28.

szemtanú több kollégájával²¹ együtt feljelentette őt kommunista eszmék erőszakos terjesztésével²², magánlaksértéssel és élelmiszer lopással. A büntetőper iratai közül kiderül, hogy Vera, Heksch²³ Verona²⁴ álnéven bujkált, később pedig körözést is adtak ki ellene²⁵. Elhagyta az országot, és 1925²⁶ és 1926²⁷-ben kérvényezte, hogy hazatérhessen. A dokumentumokból azonban nem derül ki, hogy a budapesti királyi törvényszék ezt engedélyezte-e, és azt sem tudni, hogy melyik országban élt. Az 1926-os kérvény után már nem találni róla semmit, így valószínű külföldön maradt.

III. b. A Rosenfeld család népmozgalmi adatai

A Magyar Királyság területére való letelepedéstől a család hat generációja élt az országban. A hat generációban 28 család vizsgálatára terjed ki eddig a kutatás, ez az egyensági leszármazási ágat öleli fel. Az egyes generációkban elsőként születettek, illetve a generáció tagjai közül az utolsó ismert dátum határozhatja meg az időrendi behatároltságot.

1. táblázat: A Pogány család generációk szerinti felosztása

Generációk	Időszak	Családok
I. generáció	1802-1878	4
II. generáció	1838-1913	7
III. generáció	1843-1925	9
IV. generáció	1875-1952	7
V. generáció	1904-1994	1
VI. generáció	1936-n.a.	n.a.

Az generációk időbeli 'átfedése' igazolja, hogy a 19. század első felében a nők a termékenységi periódusok végéig szülhettek, így akár több, mint 5 gyermek is lehetett egy családban, akiknek a születési ideje között akár egy évtized is eltelhetett. Az időhatárokat befolyásolhatja még a házasságkötések időpontja is, hiszen a családban a nők nem minden

²¹ Szabados (Schäffer) Klotild felekezet nélküli, dr. Rajka (Reich) Ödön izraelita, Nikházi Józsefné, szül. Rausch Róza református, Szakasics Árpádné, szül. Grosz Emma izraelita vallású, kollégáit is perbe fogták.

²² „Pogány /Rosenfeld/ Vera a kommün eszmék áramlatát, mint sokan mások, saját érdekeinek használta fel. Azonban nem jutott neki oly szerep és hatáskör, /csak főbizalmi volt/ hogy a kommün leplet teljesen kihasználja. Semmiféle mentő körülményt reánézve nem találtam, s a vallomások alapján nagyfokú bűnössége megállapítható. Kelt Budapesten 1919. október 19. Vitéz Zoltán nyomozó” HU_BFL_VII_5_c_1920_2940_I_0121057, 6-7.

²³ A Heksch vezetéknevet vélhetően nővére, Sarolta férjétől 'kölcsonözte'. A személynév sem kitaláció, hanem Verona az anyakönyvezett neve volt, de mindenki csak Verának szólította.

²⁴ HU_BFL_VII_5_c_1920_2940_I_0121057, 27.

²⁵ Pesti Hírlap, 1920. május 5. 3.

²⁶ HU_BFL_VII_5_c_1920_2940_I_0121057, 30.

²⁷ HU_BFL_VII_5_c_1920_2940_I_0121057, 32.

esetben a húszas éveik elején házasodtak,²⁸ így a gyermek vállalása is kitolódott. A családok körében meglepő módon a kezdeti időszakban született kevesebb gyermek, Az I. generációban átlagosan 4 gyermek született, míg a század közepén és végén magasabb a gyerekszám. Ami talán a letelepedett életmóddal függhet össze. Pogány Margit családjában 7 gyermek is születik. Éppen abban a korban, amikor a városi zsidó családok körében a kevesebb gyermek vállalásának kora veszi kezdetét. Ez az országos normáktól eltérő gyakorlatot mutat a családtagok körében. A III. generációban, az eddigi adatok alapján átlagos 3-4 gyermek született, ez a szám a IV. generációban 7 gyermekre nőtt,²⁹ az V. generációra pedig szintén csökken, már csak 1-1 gyermek született.

III. c. Közösségi élet és adományok

A Rosenfeld család tagjai Szeged közösségi életében is részt vettek. Rosenfeld Vera és Margit 1912-ben a Szegedi Tornaegyesülethez³⁰ csatlakoztak, a versenyeken is szerepeltek. Később csatlakozott hozzájuk nővérük, Heksch Oszkárné, Rosenfeld Sára.³¹ A tornászok számos elismerést szereztek országos versenyeken szabadgyakorlatokban és általános szertornában is.

A közösség részére az előjáróik, vagyonosabb tagjaik részére elvárásként fogalmazódott meg a támogatások felajánlása, jótegykodás. A kor szellemének megfelelően ez nem szorítkozhatott a zsidó felekezet tagjaira, az adomány vallásra való tekintet nélkül került szétosztásra. A család tagjainak az adományozás is fontos volt. Különböző rendezvényeken vettek részt, vagy ők szerveztek adománygyűjtő esteket. Egy 1876. évi kimutatáson, melyben a szegedi árvaháznak és szegényintézetnek gyűjtöttek felbukkan Rosenfeld Lipót³² neve is, aki 50 koronával járult hozzá. A *Szegedi Napló* 1893. évi 24. számához csatolt mellékletben olvasható a szegedi izraelita jótegy nőegylet részére gyűjtött adományok névsorában Rosenfeld Lipótné³³ neve. A siketnémákért tartott táncal egybekötött hangversenyen rendező szerepet töltött be Rosenfeld Vera és Sándor.³⁴

²⁸ Pogány Margit 51 éves korában, Heksch Ágnes 26 éves volt. Pollák Margit, Béla testvére kétszer házasodott. Először 26 évesen ment férjhez, másodszor 46 volt.

²⁹ Pogány Margitnak hat testvére volt. Ugyan ebben a generációban, a Heksch családnál születik még sok gyermek, négyen vannak testvérek.

³⁰ Délmagyarország, 1912. február 21. 3. évfolyam, 42. szám, 8.

³¹ „A tornászünnepségen résztvevő tornászok névsora a következő: Szivassy Lehelné doktornő, László Gyuláim doktornő, Zentbauer Margitka, Neupauer Erzsike, Genet Olga, Genet Vilma, Fischer Héra, Titusz Mártha, Miskolczy Gizike, Takáts Lúlyke, Bauer Hilda, Rosenfeld Vera, Heksch Oszkárné, Deutsch Olga, Rosenfeld Margitka (...) A tizenkét számból álló változatos műsorban a szegedi hölgyek egy szabadgyakorlatban szer nélkül és egy zenés laborgyakorlatban vesznek részt. A férfi csapat pedig hét számban fog szerepelni.” Délmagyarország, 1912. június 2. 3. évfolyam, 127. szám, 11.

³² Szegedi Híradó, 1876. 01. 23. 18. évfolyam, 10. szám.

³³ Szegedi Híradó, 1893.01.03.

³⁴ Délmagyarország, 1911. március 29. 2. évfolyam, 72. szám, 6.

A fenti példák igazolják, hogy a családtagok a közösségi élet aktív tagjaivá váltak, és a városi közösség felé is nyitottak.

IV. A Rosenfeldek névhasználatának alakulása

IV.a Vezetéknevek a családban

A Rosenfeld család vezetékeveinek vizsgálata során kérdésként merülhet fel, vajon befolyásolta-e a családnév választását a 18. századi kötelező érvényű uralkodói rendelet, illetve gyakorolt-e azokra valamilyen hatást a 19. századi magyar társadalom felől érkező elvárás?

A család névállományának vizsgálata bemutatja, hogy a család körében főként a német eredetű vezetékevek voltak jellemzőek. Mindez köthető a családok származási helyeihez, egyben utalhat a családon belüli nyelvhasználatra is. A német eredetű családnevek: Rosenfeld, Müller, Kohn, Koch, Schafer, Wiegenfeld, Klein, Guttman és Freiwilling. A család névanyagában a természeti ihletettségű név is szerepel, valamint különböző tulajdonságokra³⁵ utaló elnevezések is: ilyen a Rosenfeld, Klein vagy Freiwilling is. A családok esetében II. József uralkodói rendeletének hatása annyiban érvényesülhetett, hogy állandó családnevet viseltek, ez azonban a 19. században általános a zsidóság körében.

A családon belül 4 családnév változtatására került sor: Rosenfeld helyett Pogány³⁶, Stein helyett Szántó, Pollák helyett Pap S., Kunetz helyett Kolomann neveket használták. Három esetben a nevek magyarosítása történt. Pogány Margit családjában először a fiútestvérek, Sándor, a legidősebb fiú döntött a Pogány név felvételéről,³⁷ maga és fiatalabb fiútestvére esetében. A változtatás időpontjában édesanyjuk még élt, de apjuk már elhunyt. Az édesanyjuk nem dönthetett a kérdésben. Úgy tűnik Sándor a legidősebb fiúgyermek jogával élve döntött az új családnévről. Mivel nem közvetlenül az apa halála után történt mindez, így nem egyértelműsíthető annak ellenkezése a kérdésben. Sándor a lánytestvérek esetében nem kérelmezi a változtatást, jóllehet Margit ekkor még hajadon. Ezt követően változtat Margit is nevet, és valószínű azért döntött ő is a Pogány név mellett, mert nem szeretne testvéreitől eltérő néven élni.³⁸ Margit esetében a névváltoztatás indoka több okot is rejthet magában: Az említett családi kötődés miatt, másrészt a karrier lehetőség miatt. A társadalom számára elfogadottabb lehetett egy magyar vezetéknév egy pedagógusnak. A névváltoztatása idején az első

³⁵ Fenyves 2009: 138.

³⁶ Rosenfeld Margit és testvérei 1914-ben közösen változtatják meg családnévüket Pogányra. Stein Sándor 1901-ben veszi fel a Szántó vezetéknévét, apjával Lipóttal együtt, aki akkor 52 éves volt. Pollák Béla 1898-ban változtat a családnéven, 17 évesen. A 28 családból csak 4 család esetében történt névváltoztatás.

³⁷ Budapesti Közlöny, 1914. május 24. 3.

³⁸ Budapesti Közlöny, 1914. augusztus 23. 2.

világháború két hónapja tartott, nem tudhatjuk mennyire érezte magát fenyegetve, mennyire kellett félnie a neve miatt.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem változtattak nevet a család egyes ágai? Részben magyarázható ez azzal a ténnyel, hogy a zsidóságon belül egészen 1918-ig³⁹ a német családnév meghatározó maradt.⁴⁰ Másfelől a család betelepülési ideje egybeesett a zsidóság jogi helyzetében bekövetkező pozitív változásokkal (1840-ben a városba való szabad beköltözés joga, 1846 türelmi taxa eltörlése, 1867 emancipációs jog⁴¹), nem töltöttek be állami pozíciókat, így ez nem jelentett ösztönző erőt a névmagyarosításra.

IV. b. Személynevek

A család körében a személynevek típusai a következő képen alakultak a generációk és nemek eloszlásában:

2. táblázat: A személynévállomány a férfiak körében:

Férfiak	I. gen.	II. gen.	III. gen.	IV. gen.	V. gen.	VI. gen.
Héber	2	5	5	0	0	n.a.
Német	1	0	3	3	0	n.a.
Magyar	0	0	1	2	0	n.a.
Latin	0	4	0	1	0	n.a.
Török	0	2	0	0	0	n.a.
Perzsa	1	0	0	0	0	n.a.
Szláv	0	1	0	1	1	n.a.
Görög	0	1	0	3	0	n.a.

3. táblázat: A személynévállomány a nők körében:

Nők	I. gen.	II. gen.	III. gen.	IV. gen.	V. gen.	VI. gen.
Héber	0	4	3	2	0	0
Német	1	5	2	0	0	0
Magyar	0	2	1	0	1	1
Latin	3	2	2	3	0	0
Görög	0	0	3	1	1	0
Arab	0	1	0	0	0	0

A személynevek típusait tekintve a táblázatok alapján mind a két nem esetében a német, héber, latin, eredetű utónevek használata a meghatározó az első generációk körében. Némileg meglepő, hogy az utolsó magyarországi generáció esetében a német személynevek teljesen eltűntek a névanyagból. A héber eredetű nevek hangsúlyos jelenléte mutatja, hogy a

³⁹ Az I. világháborút követően a névváltoztatást a magyar társadalom részéről a gúny és elutasítás fogadta. A család német neveinek megváltoztatása akadályokba ütközött volna. Kozma – Karády 2002.

⁴⁰ Kozma – Karády 2002.

⁴¹ Komoróczy 2013: 554-555.; 728-749.

hagyományos zsidó társadalomban használatos nevek továbbélnek. Ezt elősegíti, hogy a zsidó családok körében élő hozzátartozó nevét nem adják az újszülöttnak, elhunyt nevét azonban megtisztelésül igen. A családon belül a férfiak körében a héber nevek esetében a Jakab, József, Salamon a népszerű. A Szegedi Szent Egylet Aranykönyvében fellelhető Rosenfeld Lipót és fiainak neve is. Ez, a Szegedi Zsidó Hitközség tulajdonában lévő 19. századi héber nyelvű egyleti nyilvántartó könyv a magyarországi zsidó történelem értékes forrása. A könyvben található 1887-es feljegyzés,⁴² miszerint Lipót a Jehuda nevet vette fel, fia, Sándor a Solomo⁴³ nevet, néhány évvel később pedig másik fia, Ferenc az Efrájim nevet.

A névanyagból azonban az is világossá vált, hogy a 19. században a bibliai nevek mellett és egyre inkább az idegen eredetű nevek viselése válik meghatározóvá. A férfiak a német, latin, szláv eredetű nevek közül azokat részesítik előnyben, amelyet a környező társadalom is szívesen használ: László, Ignác, Lipót. Nők esetében hasonlóan megfigyelhető az idegen eredetű nevek felé fordulás: Emma, Berta, Ágnes, Laura. Bár a nők látszólag nem viselnek magyar neveket, ez pontosításra szorul, hiszen az idegen eredetű nevek magyarosított alakját viselik: Karolin. A család körében meglepő módon a férfiak hamarabb fordulnak a társadalomban használatos nevek viselése felé, mint a nők. Mind a két nem esetében megállapítható, hogy a magyar társadalomban divatosabbnak tekinthető nevek a család névanyagában is szerepelnek.

V. Pogány Margit tanulmányai és a reformpedagógia

Mit árul el Pogány Margit tanulmányi pályája és a reformpedagógiai törekvései a korszak női társadalmi szerepének felfogásáról, és a nevelésről alkotott elképzeléséről? Apja, Rosenfeld Lipót magánhivatalnokként dolgozott, és ez a hivatás hozzájárulhatott ahhoz, hogy Margit nyitottabb szemmel lássa a világot. Apja, Lipót maga nem változtat nevet, azonban a szegedi társadalom közügyeiben való részvételéről a korábban említett adományai árulkodnak. Margit 1907-ben szerzett minősített oklevelet, majd lehetősége adódott Berlinben tanulni, ahol a szakmai képzés mellett a német nyelvtudását is tökéletesítette.⁴⁴ Hazatérve gyermekek számára hirdetett meg reformiskolát, felekezetre való tekintet nélkül, amely családjában uralkodó szemléletet is tükrözi. Hirdetése a *Délmagyarországon*⁴⁵ jelentek meg, amellyel a szegedi városi közönséget szólította meg. Külföldi tanulmányai hatására reformpedagógiai módszerek

⁴² Az 1887 a csatlakozás évét jelöli. Az Aranykönyvből megtudni, hogy Sándor ekkor nyolc éves volt. Ferenc később, 1895-ben lépett be az egyletbe.

⁴³ Ábrahám- Bányai 2014: 277.

⁴⁴ Berta 2019: 59., Testvéreivel egy időben, 1914-ben változtattak nevet. Rosenfeldről Pogányra változtatják meg mind a vezetéknevüket. Margit ekkor 25 éves volt.

⁴⁵ Főszerkesztője 1910-1938-ig Pásztor József volt, aki zsidó családban, Pollák néven született.

alkalmazásának bevezetését szorgalmazta, és hirdette. Erről egy cikk is tudósított: „Reformiskola. Igen érdekes és figyelemre méltó új elemi iskola nyílik meg Szegeden szeptember első napjaiban. Reformiskola a neve ennek az új intézménynek, külföldi mintára lesz szervezve, vezetője Rosenfeld Margit fiatal szegedi tanítónő, aki hosszabb időt töltött külföldön, Berlinben és egyebütt. (...) Kiválóan alkalmas lesz ez az iskola azoknak a gyermekeknek a számára, akiknek fontos a friss levegő és ártalmas az egyfolytában való 3—4 órai ülés.”⁴⁶ A napilap főszerkesztője Pásztor József volt, aki zsidó családban született. A cikk írója 1914-ben pozitív hangvételű írásokat jelentetett meg Pogány Margitról, és szinte minden előadásának dátuma is fellelhető a *Délmagyarban*. A folyóirat felülete nagyfokú támogatást biztosított Pogány Margitnak már a pályája kezdetétől. Ez a segítőkészség később éreztette a hatását, hiszen a külvilág is elismerte Pogány Margit munkásságát.

Magáról a fentebbi iskolának a létrejöttéről nem esik szó. 1931 szeptemberben felbukkanó hír szerint azonban, reform gyermekotthon nyílik Szegeden: „Pogány Margit, a haladó pedagógia egyik kiváló szegedi reprezentánsa, a múlt évben már nagy sikerrel működött Montessori rendszerű német gyermekfoglalkoztatóját gyermekotthonnal bővíti ki, melyben mindenfokú iskola mindkét nembeli növendékei az igazi otthon melegével és pedagógiai megértéssel találkozhatnak. A legtöbb nő, akire a nevelés feladata hárul, nemcsak feleség és anya, hanem férjének segítőtársa is és így szívesen tudná gyermekét az iskolán kívüli időben megfelelő felügyelet és irányítás mellett.”⁴⁷ A fenti hirdetés mutatja, hogy hanem is az 1914-es formájában, de működött egy reformiskola. A korábbi cikkben még nem, de később egyértelművé vált, hogy a reformpedagógia a Montessori-módszer alkalmazását tűzte ki célul. Ennek egyik legfontosabb alapelve a gyermek felé kimutatott tisztelet. Maria Montessori szerint a szülőnek és a pedagógusnak is meg kell ismernie a gyermeket. Hagyni kell, hogy hibákat kövessenek el, és maguk javítsák ki, ez az, ami a felnőttek részéről nagy önkontrollt igényel.

Az iskolalapítási kísérlet és magának az iskolának a megalapítás közötti időszakból Pogány Margit hirdetése is olvasható, melyben, mint nyelvtanárnő nyelvtanból, irodalomból és művészettörténelemből vállal oktatást, hangsúlyozva a berlini képesítését.⁴⁸ 1916-ban már Szeged szabad királyi város nyelviskola tanári karának tagja volt. Életpályája során nem csak a német nyelvtanításban, hanem a szegedi zsidó népiskola tanáraként is jelentős szerepet vállalt. 1925-től kezdve egészen a II. világháborúig a szegedi zsidó népiskolában dolgozott. Kezdetben

⁴⁶ Délmagyarország, 1914. augusztus 30. 3. évfolyam, 216.szám, 6.

⁴⁷ Délmagyarország, 1931. szeptember 13. 4.

⁴⁸ Délmagyarország, 1914. szeptember 17. 3. évfolyam, 234. szám, 6.

csak lány osztályok osztályfőnöke volt, majd pedig vegyes osztályoké lett. A népiskola közlönyében többször is ő írta meg a gyászjelentéseket,⁴⁹ és több előadásának kivonatát is kiadták.⁵⁰ A tanításnak szentelt éveinek egy részében a közösségkeretein belül, a zsidó népiskolában dolgozott. Felmerülhet az a kérdés, hogy a Montessori-reform iskola létezett-e ekkor, illetve, ha az 1930-ban népszerű volt, mi állhatott a háttérben annak, hogy egy másik munkahelyen is dolgozzon? Ennek okai lehettek gazdasági természetűek részben. Avagy éppen 1930-ban a korábbi sikeres pedagógusi tevékenysége az eredeti tervének a megvalósítására ösztönözte. A népiskola államilag szabályozott keretek között működött és a zsidó közösség is ellenőrizte az oktatást. Az általa alapított magániskola módszertana a saját pályája iránti elhivatottsága mellett az újító nevelési módszerbe vetett hitéről is árulkodik.

A tanítás mellett több tudományos írást is publikált, valamint több előadásának ismertetője jelent meg a *Délmagyarban*. Előadásainak központi témája a gyermeknevelésről szólt, ahogyan ez az „Értsük meg a gyermeket” cikkből is kiderül: „*Pogány Margit szegedi tanítónő vasárnap délelőtt a Kass-szálló nagytermében, melyet zsúfolásig megtöltött a közönség, előadást tartott a pedagógia modern lélektani alapjairól, összegezve a különböző lélekelemzési módszereknek a gyermeknevelés terén mindmáig elért eredményeit. (...) A közönség nagy tetszéssel fogadta az intelligens és mechanéziai sajátosságot eláruló előadást.*”⁵¹ A sajtómegjelenései arra utalnak, hogy tudatosan építette karrierjét, és igyekezett eredményeit a nyilvánosság elé tárni. Ő maga az ismereteit nem csak gyakorlati síkon, hanem elméletben is alkalmazta, és ezeket népszerűsíteni szerette volna. „*A nevelő nevelése*” című cikkében német példákat és módszereket ír le a pedagógusok számára, melyekkel könnyebben megérthetik a gyermekeket.⁵² 1929-ben írja ezeket a sorokat, amellyel új szerepet is szán magának, hiszen a pedagógusok fejlesztését kívánja elősegíteni.

Pedagógiai írásai mellett irodalmi publikációi is megjelentek. „*Goethe*⁵³— száz év távlatából” írása annak halálának 100. évfordulójáról emlékezik meg: „*Minden ember a maga kora*

⁴⁹ Ilyen gyászjelenés volt Kohné Lederer Annáé is. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma, Szegedi Népiskola anyakönyvei és iratai _népiskolai értesítők, III. 7. 1938-39.

⁵⁰ A „Dolgozó Nők” ankétján tartott előadásának is megjelent egy kivonata. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma, Szegedi Népiskola anyakönyvei és iratai _népiskolai értesítők, III. 7. 1933-34.

⁵¹ Délmagyarország, 1928. december 4. 4. évfolyam, 274. szám, 4.

⁵² „*A freudi tanok segédkezett nyújtanak a nevelő nek és lehetővé teszik a gyermek ösztönéletének helyes irányítását, hogy mentesítsék azt a bűntudat s lelkiismereti urdalások súlyos következményeitől. így fejlődhetik csak a jövő eszménye, at szabad ember, s ezért tűzte a pszichopedagógia a »nevelő nevelését« zászlajára. Azonban a freudi alapokon nyugvó pedagógia sem független eredményeiben a szociális tényezőktől. A pedagógiai a maga eszközeivel csak ott tud eredményeket elérni, ahol a szociális feltételek is megfelelnek. Ezeket a feltételeket megteremteni a jövő emberisége érdekében a társadalom kötelessége. Pogány Margit.*” Délmagyarország, 1929. szeptember 4. 6.

⁵³ Johann Wolfgang von Goethe (1748. augusztus 28.–1832. március 22.) német költő, író, természettudós és politikus. Főbb művei közé tartozik a Faust, Utazás Itáliába.

szellemének hordozója. A mai kollektív ember és a jövő társadalmának tudatosan a közösségnevelt embere a maga életét mintegy kívülről, tárgyilagosan tudja szemlélni, közösséget vállalva az emberiség nagy vezérlő eszméivel.”⁵⁴ Ezekben a sorokban Margit megfogalmazta saját hitvallását is, hiszen a közösségért tenni akaró ember képét tárja az olvasó elé.

VI. A hagyományos- és a modern női modellek alakulása

Pogány Margit karrierje, pedagógiai pályán betöltött szerepe elismerést váltott ki a közösség tagjai körében az újságcikk híradásai szerint. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, a közösségen belül mennyiben számított elfogadottnak, hogy egy nő a karrierjében sikeres, azonban nem köt házasságot?

A hagyományos zsidó közösségekben a nők szerepe a családjuk és háztartás köré összpontosult.⁵⁵ Mózes Salamon 19. században írt munkájában élesen bírálta, hogy a nőket elszigetelik a vallási tevékenységek folytatásától, mert ez nem Isten akaratából ered, hanem egy férfiközpontú értelmezés szerint történik.⁵⁶ A társadalomban elfoglalt helyük felé való érdektelenség nem csak az ortodoxoknál volt jelen, hanem a neológoknál is. Mérsékelt változásokat tettek csak, de sem a vallási gyakorlatban, sem pedig a hittételekben nem szerettek volna változtatni.

A jó anya, vallásos nő társadalmi képének a megerősítése olvasható az Egyenlőség⁵⁷ neológ zsidó folyóiratban, mely szerint „a jó zsidóanya szociális érzése és az az idealizmus sugárzik ki, amely hitünket olyan magasztossá teszi.”⁵⁸ A folyóirat cikkei napirenden tartják azt a kérdéskört, hogy milyen is pontosan egy jó asszony. A modernkor kihívásai a lapszerkesztőket arra ösztönzi, hogy a zsidó vallástól való elidegenedés témakörét felszínen tartva a nők háziasszonyként való szerepét hangsúlyozzák.⁵⁹ A lapban a férfi szerzők tanácsokat adnak nekik, vagy a vallásban betöltött szerepükről írnak. Ostorozzák külsőségekre való túl nagy figyelmet, miszerint inkább legyenek szerényebbek, mert a környezetüknek a sok pompa nem tetszhet.⁶⁰ Az ortodox nézőpontot képviselte a Zsidó Híradó, amely 1891 és 1906 között jelentet

⁵⁴ Délmagyarország, 1932. február 14. 36. szám.

⁵⁵ Katz 2005: 205.

⁵⁶ [Egy késő 19. századi rabbinikus kritika a nők helyzetéről a judaizmusban - Skotsl](#) (letöltve 2025. 04. 21.)

⁵⁷ 1882-1993-ig működött.

⁵⁸ Egyenlőség, 1928. május 19. 48. évfolyam, 19. szám, 13.

⁵⁹ Szabolcsi Miksa: Nevelőnők, Egyenlőség, 1898. február 6. 17. évfolyam, 6. szám, 1-2.

⁶⁰ „Asszonyaink nagy része nem ösmerik magukat és nem ösmerik különösen férjeik helyzetét. A napokban történt, hogy egy miniszteri tanácsosné, ki egy leginkább zsidóktól látogatott estélyen jelent meg, a termet, amint a hölgyek teilette-jén végig nézett, csakhamar otthagya. »Hisz én itt úgy leszek — szólt a férjéhez — mint hercegnők közé tévedt szobaleány«. Vagy ne fájjon hát a zsidó hölgynek, hogy a vele versenyezni nem akaró keresztény úrinő társaságát kerüli, vagy ha erre a társaságra mégis oly nagy súlyt helyez, ám öltözködjek szerényebben,

meg. Számos cikkben jelennek meg olyan rövid elbeszélések, amelyek arról szólnak, hogy egy nő, anya milyen szerepet tölt be a családban, milyen funkciói és feladatai vannak. Ebben a témában jelent meg a következő írás 1905-ben: „(...) Izrael jövője sok tekintetben leányaitól, asszonyaitól függ. Addig, míg az ő szívükben tisztán lángol a szeretet, míg Eszter jóságát és erényét egyesítik magukban, addig nincs okunk aggodalomra. A nő kezében van lerakva a gyermekek erkölcsi nevelése, ő jelöli ki az irányt, melyben haladni fog. A férfiu, az apa csak tovább vezeti, A nő végzi a nevelés alapvető munkáját, a férfi csak tovább fejleszti! (...) A gyermek anyjától tanulhat csak meg hinni és szeretni! És e kettő Izrael fundamentuma! Ezen épült ezredéves vára, melyet hasztalanul döngöttek ellenséges ágyuk, hasztalanul támad veszedelmek vihara...”⁶¹ Az 1903. június-júliusi számban, Dávid D. a német zsidók családi életéről írt a középkorban. Ebben az áll, hogy „A család élete úgyszólván az asszonynak működésétől függ elsősorban, aki mintegy lelke volt a háznak.”⁶²

A cikkeket olvasva a neológia és ortodoxia hívei hasonlóképpen vélekednek a nők társadalmi szerepéről. Pogány Margit életútja éppen ezért nem tekinthető hagyományosnak, hiszen középkorúan, 51 éves korában ment férjhez Pap S. Bélához,⁶³ 1940. november 18-án.⁶⁴ A házasságkötés oka nem kapcsolható a társadalmi elvárásokhoz, hiszen abban az esetben pár évtizeddel korábban már megtette volna. A karrier építése is csak késleltethette, de nem gátolta volna abban. Úgy tűnik azonban, hogy a zsidó közösségen belül nem létezett az az elvárás, amelyet az újságcikkek szinte megköveteltek. Bár ebben az időszakban ritkaságszámba ment, ha egy nő inkább a karriert választja a család helyett. Esetében a nem ismert személyes okok mellett az önrendelkezés és a hagyományos modellekkel való szembenállás is lehetett egy magyarázat. Ahogyan a pedagógiában is a reformutat követte. Férjhez menetelének indoka lehetett személyes ok. Ezt alátámaszthatja a férje sírján lévő felirat: „Sok leányra rámosolygott minálunk a mennybolt. Oly isteni, mint hitvesem egyetlen egy sem volt!” A házasságkötésének az időpontja a második zsidótörvény bevezetését követő évben történt, ezért arra lehet következtetni, hogy ez egy védekezési mechanizmus is lehetett, vagy pedig gazdasági indok húzódnhatott mögötte. (Életkorából fakadóan a családalapítás nem jöhetett szóba.)

egyszerűbben és felejtse otthon különösen ékszerei egy részét, akár valódiak, akár hamisak.” Egyenlőség, 1900. január 28. 19. évfolyam. 4. szám, 6.

⁶¹ Budapest, Zsidó Híradó, 1905. március, 15. évf. 2. szám, 14-15.

⁶² Budapest, Zsidó Híradó, 1903. június-július, 14. évf. 6-7. szám, 4.

⁶³ 1882. május 6-án született Budapesten, Pollák néven. Apja Pollák Manó, édesanyja Latzkó Emma. Banki tisztviselőként dolgozott.

⁶⁴ Szegedi házassági bejegyzés, 1940, 233. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9QF-QZ3B?cat=4119341&i=232&lang=hu> (letöltve 2025. április 21.)

VII. A Rosenfeld család és Margit sorsa a holokauszt idején

A Rosenfeld (Pogány) családtagokat a holokauszt időszakában deportálták. Margitot és férjét Terezinbe szállították.⁶⁵ A deportáltak között volt még testvére Sára, unokahúga, Heksch Ágnes, és annak lánya, Singer Anikó is.⁶⁶ A családtagok közül Singer László 1943-ben,⁶⁷ munkaszolgálatban hunyt el.

Pogány Margit hazaérkezéséről két adat maradt fenn. A Szegedi Zsidó Hitközség Archívumában szerepel a visszaérkezettek névsorában Pogány Margit és férjének neve is. Mind a ketten Terezinből voltak, mindössze ennyi áll a törzslapon.⁶⁸ Pogány Margit egy hirdetést is feladott, amit a *Délmagyarban* lehet olvasni: „Pogány Margit hazaérkezett. (...)”.⁶⁹ A hirdetés az ismerősöknek szánt jelzésen túl talán Margit elszántságára is utalhat. Hazaérkezése után több levelet is intézett a hitközséghez, melyben kérte megmaradt ingóságainak visszaadását. A felsorolás aprólékos, hiszen ruhákat, villanypárnát, kosarakat⁷⁰ és gyertyatartót is tartalmaz.⁷¹ A saját kézírásával megmaradt levél szerint díspárnái, kézimunkái, függönyei és szőnyegek a gettóban és a templomban maradt ládában vannak.⁷²

VII. a. Az új kezdet

Pogány Margit visszatérése után már júliusban a pedagógusi pályára való visszatérésben gondolkodott. A *Délmagyarban*, unokahúgával, Heksch Ágnessel⁷³ együtt adott fel hirdetést, amelyben diákok felkészítésére vállalkoznának.⁷⁴ A háborút követő években két dolog töltötte be az életét: az oktatás, valamint férjének ápolása. Hazaérkezésének első éve férjéről való gondoskodással telt, aki a tüdőbetegség miatt terápiára szorult.⁷⁵ Hazatérte után az iskolaszék számított a munkájára, hiszen a Móravárosi iskolába osztotta be 1945 szeptemberétől, mint közösségi tanítót, de már ugyanazon év októberében a Belvárosi Fiúiskolába helyezték át, ahol

⁶⁵ <https://collections.arolsen-archives.org/en/document/5068511> (letöltve: 2025. 04. 04.)

⁶⁶ 1936-ban született Szegeden, és 1992-ben hunyt el, szintén Szegeden. A Fonógyári úti zsidó temetőben temették el.

⁶⁷ Szegedi halotti anyakönyvi bejegyzés, 1947. január 24. 205. kép. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-89QF-SNQT?lang=hu&i=204> (letöltve 2025. április. 15.)

⁶⁸ Szegedi Zsidó Hitközségi Archívum, II. 6g. visszatértek ügyei, 1524/1945.

⁶⁹ Délmagyarország, 1945. július 7. 3.

⁷⁰ Szegedi Zsidó Hitközségi Archívum, II. 6g. visszatértek ügyei, 1144.

⁷¹ Szegedi Zsidó Hitközségi Archívum, II. 6g. visszatértek ügyei, 1144.

⁷² Szegedi Zsidó Hitközségi Archívum, II. /g. visszatértek ügyei, VIII. 31.

⁷³ Szegeden született 1908. december 16-án, Heksch Oszkár és Rosenfeld Sára lányaként. 1934. október 25-én megházasodott, férje Singer László volt, lánya Singer Anikó volt. Szegeden hunyt el, 1994. április 29-én.

⁷⁴ „Tanítást, vizsgákra való előkészítést megkezdte. Jelentkezés délután 3–4-ig. Bocskay-utca 8a, II. 11. - S. dr. Heksch Ágnes dipl. közép-isk. tanárnő német-francia nyelvőráit, valamint vizsgákra való előkészítést megkezdte. Bocskay-utca 8a, II. 11.” Délmagyarország, 1945. július 7. 3.

⁷⁵ Szegedi Zsidó Archívum, II. 6 g. visszatértek ügyei, 1144.

egészen 1947/48-ig volt.⁷⁶ Ebben az intézményben nem csak izraelita gyermekeket tanított, hanem általános oktatásban vett részt, felekezeti nem számított.

Pogány Margit 1952. április 20-án hunyt el.⁷⁷ Férje, 11 évvel később, 1963-ban halálozott el,⁷⁸ de nincsenek további ismert adatok, és információk róla.

VIII. Kulturális hagyaték

VIII. a. Síremlékek

A szegedi zsidó temető határait, 1831-ben jelölték ki, a város határán túl. Ennek elsősorban egészségügyi okai voltak, és más felekezeti temetőket is áthelyeztek a kolerajárvány kitörésének idejében.⁷⁹ A helyi izraelita temetőben fellelhetők a családtagok síremlékei.

A sírok között fellelhető: Pap Béláné, szül. Pogány Margit, Pap Béla, Rosenfeld Lipót és Lipótné, Rosenfeld Juliska, Heksch Oszkárné, szül. Rosenfeld Sára, Heksch Ágnes és Singer Anikó sírja.

Pogány Margit és férjének sírja visszafogott, egyszerű mészkőből készült. A születési és a halálozás dátumán kívül egy két soros, magyar nyelvű szöveg olvasható rajta: „*Sok leányra rámosolygott minálunk a mennybolt. Oly isteni, mint hitvesem egyetlen egy sem volt!*” Emellett egy QR- kód is el van helyezve a síron, amin Margit életéről lehet olvasni egy rövid ismertetőt. Heksch Ágnes, és lányának, Anikónak sírja hasonló Margitéhoz, de azokon a nevükön, és a születési és halálozási dátumokon kívül Ágnes esetében egyetemi docensi címe is feltüntetésre került.

Rosenfeld Lipót, és felesége Koch Mária egy sírboltban nyugszik, két lányukkal Juliskával és Sárával együtt.⁸⁰ A síremlék anyaga és típusa fekete márvány obeliszk, az alapzat kocka alakú, nyugati oldalára írták Lipót és Sára nevét, a keletre pedig Mária és Juliska neve került. Mindkét oldalán magyar és héber felirat is olvasható. Rosenfeld Lipótné oldalára, gyermekei írtak egy rövid, magyar nyelvű írást: „*Nekünk szentelt egész életed, Síron túl is követ a gyermeki szeretet.*” Ebből a néhány szavas idézetből tudhatjuk meg, hogy gyermekei mennyire tisztelték, és szerették édesanyjukat. Rosenfeld Lipót feliratában a születés és a halálozás időpontja mellett az is feltüntetésre került, hogy ekkor házasságának 17-ik évében hunyt el.

A síremlékek bemutatják, hogy a 19. század közepén született generáció követve a korábbi hagyományokat, héber felirattal is ellátja a síremléket. Ugyanakkor a magyar állam felé

⁷⁶ Berta 2019: 59.

⁷⁷ A Délmagyarországban április 22-én jelent meg egy nagyon rövid, mindössze 4 soros „hír”. A temetés dátumát és a helyszínt közölték csak benne. Délmagyarország, 1952. április 22. 4.

⁷⁸ Szegedi Izraelita temető, 94-es parcella, 6. sor, 2. sírhely.

⁷⁹ Ábrahám 2016: 48-49.

⁸⁰ Ábrahám 2016: 409.

fordulás és lojalitás kifejezése, a magyar nyelv használata a temetőben is hangsúlyozásra került. A legújabb korban a családtagok körében meghatározó szerepe lesz a magyar nyelvnek, és ezeken a sírokon már héber felirat nem található.

VIII. b. Pogány Margit munkásságának emlékének fennmaradása a köztudatban és szellemi hagyatéka

Pogány Margitról életében megjelenő cikkek rá, mint kiváló pedagógusra hivatkoztak, aki tudását átadja másoknak is. Lelkiismeretesen végezte munkáját, és mind a gyermekek, mind a felnőttek egyaránt szerették. Elméleti téziseinek többsége azonban az előadásain hangzott el, amelyeknek egy részét a Délmagyarországban előforduló néhány cikkében lehet olvasni. Ezek alapján a gyermekközpontúság vezérelte, és ezért is tűzte ki célul, hogy fejlesztésükért szükséges oktatási reformokat eszközölni.

Szellemi örökségének gondozójának, özvegy Singer Lászlóné, Heksch Ágnes egyetemi docenst lehet említeni, aki a Szegedi Tudományegyetemen dolgozott, és neveléstörténettel foglalkozott. Munkásságában azokra a reformmódszerekre építkezett, amelyeket kezdetben Pogány Margittal együtt alkalmaztak. Kutatómunkásságának eredményeként több tudományos munkája is megjelent.⁸¹ (1974-ben elnyerte az Oktatásügy kiváló dolgozója címet.)

IX. Összegzés⁸²

„Tiszta humanizmus szelleme szólalt meg minden szavában, ritka élmény emléket hagyva hálás hallgatóiban.”⁸³

Pogány Margit neve méltatlanul feledésbe merült. Kortársai közül Juhász Gyula is ékesszólóan írt róla. Pogány Margit hatása az utódok munkájában való fennmaradása részben rokonának köszönhető. Előadásai nagy hatást gyakoroltak környezetére, szakmai hozzáértése és tudása ismert volt kortársai körében. Életútja jól szemlélteti azt a pedagógiai elhivatottságot, mely a 20. század első felének nehéz történelmi eseményei között is meg tudta őrizni a nevelés és oktatás iránti elköteleződését. Elhívatott volt a gyermekek fejlődésében, megreformálta a szegedi nevelést, főként a Montessori-módszereket alkalmazva, és ezt a tudását át szeretne volna adni másoknak is. Élete és pedagógusi pályája nem csak egy korszak lenyomata, hanem példa

⁸¹ Főbb munkái: Heksch Ágnes: *A démoni elem Stefan Zweig művészetében*; Prometheus Ny., Szeged, 1930, *William Stern személyiségfilozófiája és lélektana*; Városi Ny., Szeged, 1932, *Törekvések a fővárosi iskolák államosítására (1919-1921)*. In: *Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII-XX. századi történetéből*. (Szerk. Mészáros I.) Budapest, 1980. 243-256.

⁸² Köszönettel tartozom a Szegedi Zsidó Hitközség Archivum munkatársainak és a szegedi zsidó temető gondnokának a sok segítségért, mellyel hozzájárultak a minél alaposabb kutatómunkámhoz!

⁸³ A fenti idézetet, Juhász Gyula írta a *Hétfői Rendkívüli Ujság* nevű, szegedi napilapban, amely Pogány Margit 1928-ban tartott előadásáról szólt. Frauhammer 2024: 159.

arra is, hogyan lehet tanítani tudással és méltósággal, még a legnehezebb időkben is. Sikereit a pályán önerőből érte el. Családjának szellemi öröksége, Szeged város, valamint a zsidó közösség iránti elkötelezettség végigkísérte életén. Pogány Margit és családjának élettörténete rávilágít arra, hogy egy középosztálybeli család hogyan járulhat hozzá városának és közösségének fejlődéséhez.

Bibliográfia

Kiadatlan források:

1920-büntetőügyek: HU BFL - VII.5.c - 2940 – 1920.

1921- büntetőügyek: HU BFL - VII.18.d - 13/0403 – 1921.

Szegedi házassági, halotti és születési anyakönyvek:
<https://www.familysearch.org/hu/search/film/004432579?cat=257906&i=0> (letöltve: 2025. 04. 04.)

Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma: Szegedi Zsidó Népiskola anyakönyvei és iratai_ népiskolai értesítők.

Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma: deportáltak, visszatértek ügyei, 1944-1952.

Terezin deportálási dokumentum: <https://collections.arolsen-archives.org/en/document/5068511> (letöltve: 2025. 04. 04.)

Gyászjelentések: <https://dspace.oszk.hu/> (letöltve 2025. 04.14.)

Folyóiratok, napilapok:

Budapesti Közlöny

Egyenlőség

Délmagyarország

Pesti Hírlap

Szeged és Vidéke

Szegedi Hiradó

Zsidó Hiradó

Szakirodalom:

Ábrahám Vera- Bányai Viktória: *A Szegedi Szent Egylet Aranykönyve, a harmadik törzskönyv*, Szeged, Bienfeld Sámuel Könyvtár, 2014.

Ábrahám Vera: *Szegedi zsidó temető*, Szeged, 2016.

Balogh István – Bányai Viktória: *A magyarországi zsidó temetők kutatása és védelme*, REGIO 28 (2020) 3. 24–38.

Berta Tibor: A szegedi zsidó elemi népiskola története (1844—1948) és tanítói életrajzok, Szegedi Judaisztikai Közlemények 10., Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség dr. Bienfeld Sámuel Könyvtára, 2019.

Fenyves Katalin: *Hirschlből Szarvady és Ábrahám fia, Jenő: a névválasztás mint akkulturációs stratégia* in: Farkas Tamás - Kozma István (szerk.): *A családnév-változtatások története* időben, térben, társadalomban, Budapest, Gondolat Kiadó, 2009, 137-152.

Frauhammer Krisztina (szerk.): *A művész kitárt ajtaja, Tardos- Taussig Ármin élete és vendégkönyve*, Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség, 2024.

Hegedűs Szabina: *Zsidó genealógiai kutatás bemutatása a szegedi Pollák család példáján keresztül*, Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség Dr. Birnfeld Sámuel Könyvtára, 2017.

Katus László. 'The Occupational Structure of Hungarian Jewry in the Eighteenth and Nineteenth Century.' in: *Jews in the Hungarian Economy 1760-1945*. ed. Michael K. Silber, Jerusalem, 1992, 40-53.

Katz, Jakov: *Hagyomány és válság, Zsidó társadalom a középkor végén*, Múlt és Jövő, Budapest-Jeruzsálem, 2005.

Karády Viktor – Kozma István: *Név és nemzet Családnév-változtatás, néypolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*, Budapest, 2002.

Komoróczy Géza: *A Zsidók története Magyarországon I. A középkortól 1849-ig*, Hungaria Judaica 26. Pozsony, 2012.

Komoróczy Géza: „Nekem itt zsidónak kell lenni”, (Források és dokumentumok 965-2012)- A zsidók története Magyarországon I-II. kötetéhez- Szöveggyűjtemény, Kalligram Könyvkiadó, 2013.

Pach Zsigmond Pál: *Üzleti szellem és a magyar nemzeti jellem*, Történelmi Szemle 25. 373-403, 1982/2.

Rosenfeld, M.: *Die jüdische Bevölkerung Galiziens von 1772-1867*, in: Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden X. 1914, 138-143.

Mislovics Erzsébet: *A magyarországi zsidóság demográfia- és gazdaságtörténete, 1700-1830*, Jerusalem, 2008.

Molnár Judit: *Emancipáció, integráció vagy asszimiláció. Tanulmányok az emancipációs törvény 150. évfordulója alkalmából*, Kronosz Kiadó- Szegedi Zsidó Hitközség, 2018.

<http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2023/05/17/domokosne-hegedus-szabina-a-szegedi-zsidóság-története-es-a-szegedi-zsidó-hitközség-belso-karitatív-tevékenysége/> (letöltve 2025. 04. 04.)

<https://szzsh4.wixsite.com/szzsh/a-hitkoezseg-toertene> (letöltve 2025. 04. 04.)

[Egy késő 19. századi rabbinikus kritika a nők helyzetéről a judaizmusban - Skotsl](#) (letöltve 2025. 04. 21.)

Mellékletek

1. melléklet

A Rosenfeld család sírfeliratai

Rosenfeld Lipót héber sírfelirata:

הח"ר
יהודה
ראזענפעלד
ז"ל
נ' ב תמוז תרס
תנצבה

Fordítása:

Ha-haver

Jehuda

Rosenfeld

emléke legyen áldott

elhunyt 5660. Tamuz 2-án (1900. június 29-én, péntek).

Legyen a lelke belekötve az élet kötésébe.

Rosenfeld Koch Mária sírján található héber felirat:

מ' מרים ז"ל
נ כ"א סיון תרצ"ט

Fordítása:

Mirjam asszony emléke legyen áldott

elhunyt 5699. Sziván 21-én (1939. június 8-án, csütörtök.)